

รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

A model of the environmental management and development of the biodiversity of
the local philosopher networks in the Northeast

ธวัชชัย เฟ็งพินิจ¹ พรทิวี พลเวียงพล² และพิมพ์ชนก วัตทอง³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม เพื่อศึกษา ทดสอบ และประเมินผลรูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 เครือข่าย กลุ่มเป้าหมายประกอบด้วย ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ ผู้เชี่ยวชาญ และเกษตรกรจากศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนจังหวัดหนองคาย ระยะเวลา 12 เดือน จากการวิจัย พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วย ปรับเปลี่ยนแนวคิด เน้นเกษตรประณีต (ทำตามกำลังเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน-บนดิน-บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กินกินทุกอย่างที่ปลูก-เหลือกินแจก-เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายสร้างรายรับ สร้างปัจจัย 4 เมื่อสำเร็จพื้นที่หนึ่งจึงขยายสู่พื้นที่ใหม่) สร้างหลักสูตรเรียนรู้ สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง การทดสอบและประเมินผล พบว่า ผลสัมฤทธิ์มีค่าคะแนนเฉลี่ยหลังการทดสอบสูงกว่าก่อนการทดสอบ 4.03 คะแนน มีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.16$, S.D. = 0.77)

คำสำคัญ: สิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางชีวภาพ ปราชญ์ชาวบ้าน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Abstract

This research employed mixed methodologies to investigate, test and evaluate the model of environmental management and biodiversity development of 12 local philosopher networks in northeastern Thailand. The target group comprises local philosophers, archetypal farmers, experts and farmers from Nong Khai Community Network Center. The research lasted 12 months. The results show that the model of environmental management and biodiversity development comprises changing concepts, emphasizing on delicate farming (including moderate work; from small to large; efficient land use for under, on and above the ground; growing all you eat and eating all you grow; giving what's left from eating and selling what's left from giving; less expenses-more income; acquiring four basic needs, expanding one after another area), making curricula, hands-on experiences, self-reliance and inter-dependence. The testing and evaluating of the model

¹อาจารย์ ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

²นักบริหารงานทั่วไป 6 เทศบาลเมืองหนองคาย อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

³นักวิจัยอิสระ 214 หมู่ที่ 14 ตำบลหนองกบ อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

indicate that the average score after learning was 4.03 points higher than that before learning. The satisfaction was high ($\bar{X}$ = 4.16, S.D. = 0.77).

Keywords: environmental, biodiversity, local philosopher, northeast.

ความเป็นมาของปัญหา

สังคมไทย มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งเน้นที่ทุนทางสังคมและทุนทรัพยากร โดยนำเอาวัฒนธรรมภูมิปัญญา มาผสมผสานให้เข้ากับบริบทชีวิต และรวมตัวกันมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 ในนาม “เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และพหุภาคีภาคอีสาน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหนึ่ง สร้างองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง สอง ส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านสร้างผู้นำรุ่นใหม่และพัฒนาผู้นำเหล่านี้ขึ้นเป็นปราชญ์ชาวบ้านรุ่นต่อไป และสามสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัว ทั้งนี้ เครือข่ายได้สร้าง “หลักสูตรวิทยากรกระบวนการเพื่อการเปลี่ยนแปลงสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองภาคประชาชน (วปอ.ภาคประชาชน)” แบ่งเป็นภาคทฤษฎี 2 วัน และภาคปฏิบัติ 3 วัน (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545) ปัจจุบันมี 12 เครือข่าย ซึ่งแต่ละเครือข่ายมีศูนย์เรียนรู้เพื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ด้านเกษตรกรรมผ่านหลักสูตร วปอ. ภาคประชาชน โดยมีปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรต้นแบบเป็นวิทยากรกระบวนการ 7-25 คน ตั้งอยู่ใน 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น 3 แห่ง นครราชสีมา 2 แห่ง บุรีรัมย์ 4 แห่ง สุรินทร์ 2 แห่ง และอำนาจเจริญ 1 แห่ง ซึ่งเครือข่ายค้นพบการทำเกษตรทางเลือกที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” (ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และแสงอรุณ สุนทรีย์, 2552) โดยมีเป้าหมายการผลิตอาหารและปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิตมากกว่าเพื่อการค้า ไม่ตามกระแส อาหารที่ได้มีคุณภาพปลอดภัย ใช้ทรัพยากรเกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่กระทบสิ่งแวดล้อม (อานัฐ ตันโช, 2551) ใช้ปัจจัยการ

ผลิตในพื้นที่และเงื่อนไขเอกลักษณ์ภูมิสังคม ทำให้เป็นการผลิตที่ยั่งยืน ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรในระยะยาว (ศุภจิต มโนพิโมกษ์ และคณะ, 2543)

ทั้งนี้ เครือข่ายปลูกผสมผสานต้นไม้ พืชผักผลไม้ สมุนไพรที่มีเรือนยอดแตกต่างกันให้อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล (ผาย สร้อยสระกลาง และคณะ, 2548) ซึ่งเป็นการใช้ที่ดินอันจำกัดอย่างคุ้มค่า ทำจากเล็กไปหาใหญ่นำความรู้มาจัดการพืช ดิน น้ำ สัตว์ สามารถพึ่งตนเองได้ (ณัฐภูมิ สุดแก้ว, ชูขวัญ ทรัพย์มณี และคมสัน หุตะแพทย์, 2552) ด้วยหลัก 4 ออม คือ ออมน้ำ ออมความสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ และออมต้นไม้ ช่วยลดรายจ่าย เหลือกิน แจก เหลือแจกขาย ใช้เวลาน้อย ใช้แรงงานน้อย ใช้เงินทุนไม่มาก แต่ได้คุ้มค่าเพราะนอกจากได้อาหารแล้วยังได้ปัญญาในการเรียนรู้จากของจริง สร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ มีแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต มีร่างกายจิตใจแข็งแรง มีความสุข และมีสุขภาวะดีทั้งทางกาย ใจ สังคม และปัญญา (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี, 2550) ซึ่งเครือข่ายพบว่า เมื่อเปลี่ยนวิถีคิดมาทำเกษตรประณีตปรากฏว่ามีผู้มีกิน มีเพื่อน มีเงิน มีความสุข ช่วยให้เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตดีขึ้น และพึ่งตนเองได้ (คำคุณ, 2552) ถือเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และสุขภาวะ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550) เป็นยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการพึ่งตนเอง นำไปสู่สัมมาอาชีพ สุขภาวะดี สิ่งแวดล้อมดี (ประชาคมสุขภาพอำเภอ

อุบลรัตน์, 2550) การวิจัยในครั้งนี้ จึงเป็นการถอดองค์ความรู้จากแนวคิดและวัตรปฏิบัติที่ใช้ได้จริงและเกิดผลจริงสู่แบบจำลองที่ดี เพื่อสร้างวิธีคิดเชิงตรรกะและความรู้เท่าทัน สามารถนำไปประยุกต์ใช้จนเกิดแนวปฏิบัติที่ดีในการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพมาเป็นเกษตรกรที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า และดำรงตนได้อย่างมีความสุข

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษา ทดสอบ และประเมินผลรูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งมีการศึกษาเอกสารทางวิชาการและศึกษาข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ สันทนาการ และประชุมเชิงปฏิบัติการ

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากร แบ่งออกเป็น

1) เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน 12 เครือข่าย ซึ่งสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมได้บันทึกชีวประวัติและแนวคิดในหนังสือพลังรากหญ้าพลังแผ่นดิน และมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่นได้จัดทำเป็นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (CD-Rom) ดังนี้ เครือข่ายพ่อคำเตื่อง ภาษี, เครือข่ายพ่อจันทร์ที่ ประทุมมา, เครือข่ายพ่อชาติ มาระแสง, เครือข่ายพ่อเชียง ไทยดี, เครือข่ายพ่อทองหล่อ เจนไฮสง, เครือข่ายพ่อทัศนกรยะอม, เครือข่ายพ่อบุญเต็ม ชัยลา, เครือข่ายพ่อประคอง มนต์กระโทก, เครือข่ายพ่อผอง เกตพิบูลย์,

เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง, เครือข่ายพ่อมหาอยู่ สุนทรชัย และเครือข่ายพ่อสุทธีนันท์ ปรัชญพฤทธิ

2) เกษตรกรต้นแบบ

3) เกษตรกรเป้าหมาย

4) ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ

2.2 กลุ่มตัวอย่าง เป็นการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ทั้งนี้ กลุ่มตัวอย่างบางคนเข้าร่วมกิจกรรมมากกว่า 1 กิจกรรม หรือถูกเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่า 1 ครั้ง ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละขั้นตอนของการวิจัย ดังนี้

1) ตัวแทนเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีการสัมภาษณ์เชิงลึก 159 คน สันทนาการ 23 กลุ่ม ผู้เข้าร่วม 82 คน และประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ผู้เข้าร่วม 88 คน รวมทั้งสิ้น 200 คน โดยไม่นับซ้ำซ้ำ

2) ตัวแทนเกษตรกรต้นแบบ 19 คน แบ่งเป็น ทีมวิทยากรกระบวนการ จากศูนย์เรียนรู้ชุมชนกลุ่มอู่ได้น้อย (เครือข่ายพ่อผาย สร้อยสระกลาง) 10 คน ทีมพี่เลี้ยงและประเมินผล 9 คน จากศูนย์เรียนรู้สถาบันฟื้นฟูภูมิปัญญาไทย (เครือข่ายพ่อคำเตื่อง ภาษี) 4 คน และจากศูนย์ฝึกอบรมเกษตรผสมผสานบ้านโนนรัง-บุรพา (เครือข่ายพ่อจันทร์ที่ ประทุมมา) 5 คน

3) ตัวแทนเกษตรกรเป้าหมาย จากศูนย์ประสานงานองค์การชุมชนจังหวัดหนองคาย 34 คน

4) ตัวแทนผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ 4 คน

3. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น

3.1 แบบสังเกต (Observation) เป็นแบบสังเกตปลายเปิด เพื่อให้ทีมวิทยากรกระบวนการ ทีมพี่เลี้ยงและประเมินผล และผู้เชี่ยวชาญบันทึกผลการสังเกตเกษตรกรเป้าหมายที่เข้าร่วมทดสอบและประเมินผลด้วยการบันทึกแบบทันทีทันใดตามทัศนระของ

ตัวเอง ในลักษณะของการพรรณนาความ เช่น จุดเด่น และจุดที่ควรปรับปรุง ปัญหาอุปสรรค/แนวทางแก้ไข/ ประเด็นในการพัฒนา อารมณ์/พฤติกรรม/การแสดงออก ของผู้เข้าร่วมอบรม บรรยายภาคโดยรวม เป็นต้น

3.2 แบบสัมภาษณ์หรือแนวคำถามปลายเปิด (Question) เพื่อใช้เป็นประเด็นหลักในการสัมภาษณ์หรือ พุดคุย เช่น เกษตรประณีตมีข้อดีข้อเสียอย่างไร รูปแบบ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร การพัฒนา คุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพทำอย่างไร การ ถ่ายทอดความรู้ควรทำอย่างไร การนำไปปฏิบัติใช้ควร เป็นเช่นไร ตัวชี้วัดความสำเร็จมีอะไรบ้าง เป็นต้น

3.3 แบบทดสอบ (Test) เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ (Achievement test) โดยเกษตรกร เป้าหมายที่เข้าร่วมทดสอบและประเมินผลรูปแบบ ๙ แต่ละคนต้องทำแบบทดสอบชุดเดียวกัน 2 ครั้ง คือ ก่อน การเรียนรู้ (Pre-test) และหลังการเรียนรู้ (Post-test) ซึ่ง ข้อคำถามในแต่ละข้อกำหนดมาตรฐานวัดแบ่งค่าการ ประเมินออกเป็น 9 ระดับ โดยให้ค่าคะแนน 1 เป็นระดับ น้อยที่สุด และค่าคะแนน 9 เป็นระดับมากที่สุด เช่น ความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายอาสาสมัครชาวบ้าน ความรู้ เกี่ยวกับการทำเกษตรผสมผสาน-เกษตรอินทรีย์ ความรู้ เกี่ยวกับการทำเกษตรประณีต ความรู้เกี่ยวกับการ วางแผนบริหารพื้นที่ ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อม ความรู้เกี่ยวกับการสร้างความหลากหลาย ทางชีวภาพ ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาคุณค่าความ หลากหลายทางชีวภาพ ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ อย่างยั่งยืน ระดับความตั้งใจที่จะนำความรู้ที่ได้ไป ปฏิบัติจริง เป็นต้น

3.4 แบบประเมินความพึงพอใจ ซึ่งเป็นแบบ ประเมินใน 3 ด้าน คือ ด้านการจัดหลักสูตร ด้านวิทยากร กระบวนการ/คณะทำงาน และด้านผู้เข้าร่วม ซึ่งกำหนด มาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ตามมาตรวัด

แบบลิเคิร์ต (Likert scale) ออกเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด (5) มาก (4) ปานกลาง (3) น้อย (2) และน้อยที่สุด (1)

4. การสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือ โดย การทบทวนวรรณกรรมและศึกษาเอกสารงานวิชาการที่ เกี่ยวข้อง จากนั้น นำมาสร้างเครื่องมือตามวัตถุประสงค์ ของการวิจัย ส่งให้ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ จากนั้นเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่ง เพื่อดูว่า ข้อมูลที่ได้รับสอดคล้องตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ นำ ผลที่ได้มาพัฒนาเครื่องมือให้ครอบคลุมประเด็นที่ ต้องการมากที่สุด

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยในครั้งนี้ให้ ความสำคัญกับข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภาคสนามด้วย ทัศนะแบบคนใน (Emic) เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำเสนอ ในรูปของชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnography) ที่ถูกต้อง เป็นปัจจุบัน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ภาคสนามจากกลุ่มตัวอย่างโดยตรงในสถานการณ์จริง

6. การตรวจสอบข้อมูล ข้อมูลที่ได้รับจะถูก ตรวจสอบแบบสะท้อนกลับ (Reflexive) ไปยังกลุ่ม ตัวอย่างเพื่อตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง นอกจากนี้ ข้อมูลทั้งหมดถูกนำมาตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ประกอบด้วย การตรวจสอบจาก แหล่งข้อมูล (Data triangulation) จากนักวิจัยและ ผู้เชี่ยวชาญ (Investigator triangulation) จากเอกสาร วิชาการแนวคิดทฤษฎี (Theory triangulation) เพื่อ ตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือซึ่งกันและกัน

7. การจัดหมวดหมู่และเรียบเรียงข้อมูล ข้อมูล ที่ได้จะถูกนำมาจัดหมวดหมู่ เช่น พื้นฐานและสภาพ ทั่วไป ข้อมูลเครือข่าย เกษตรกรต้นแบบ เกษตรประณีต หลักสูตร รวบ. ภาคประชาชน เป็นต้น ผ่านกระบวนการ ย้อนระลึก (Reflective process) และกระบวนการ สังเคราะห์ (Synthesis process) จากนั้นนำข้อมูลที่ ได้มาเชื่อมโยงสู่สิ่งค้นพบในแต่ละประเด็น

8. การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ในลักษณะของการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analysis induction) ด้วยวิธีตีความสร้างข้อสรุปจากรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ภายใต้บริบท (Context) หรือสภาพแวดล้อม ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้การวิเคราะห์ โดยการนำแบบประเมินที่สมบูรณณ์รหัส (Coding form) และให้ค่าคะแนน ซึ่งคำนวณค่าเฉลี่ย ดังนี้ มากที่สุด (4.51-5.00) มาก (3.51-4.50) ปานกลาง (2.51-3.50) น้อย (1.51-1.50) น้อยที่สุด (1.00-1.50) จากนั้น เทียบเกณฑ์หาค่าร้อยละ คือ 5.00 มีค่าร้อยละ 100

9. สถิติที่ใช้ เป็นสถิติเชิงพรรณนาหรือเชิงบรรยาย (Descriptive statistics) ได้แก่ ค่าเฉลี่ย (Mean = $\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard division = S.D.) และค่าร้อยละ (Percentage = %) ตามลักษณะตัวแปรที่กำหนด

10. การนำเสนอ ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเขียนบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive approach) ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ นำเสนอในรูปของตาราง

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วย การปรับเปลี่ยนแนวคิด เน้นเกษตรประณีต สร้างหลักสูตรเรียนรู้ สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ซึ่งจากการทดสอบและประเมินผล เกษตรกรเป้าหมายมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ ก่อนการทดสอบ 3.15 คะแนน หลังการทดสอบมีผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ 7.18 คะแนน จากคะแนนเต็ม 9 คะแนน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ พบว่า หลังการทดสอบมีค่าคะแนนสูงกว่าก่อนการทดสอบ 4.03 คะแนน นอกจากนี้ จากการประเมินผลความ

พึงพอใจของเกษตรกรเป้าหมาย 3 ด้าน คือ ด้านการจัดหลักสูตร ด้านวิทยากรกระบวนการ/คณะทำงาน และด้านผู้เข้าร่วม พบว่า มีค่าคะแนนอยู่ในระดับมากทุกด้าน คะแนนรวมร้อยละ 83.20

อภิปรายผล

ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับผลวิจัยของ ธวัชชัย เพ็งพินิจ และธีระศักดิ์ ละม่อม (2554) ที่พบว่า เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรพัฒนาหลักสูตรเรียนรู้โดยเน้นเกษตรประณีต และสร้างประสบการณ์ตรง ผลวิจัยของ ธวัชชัย เพ็งพินิจ และคณะ (2554) ที่พบว่า การทำเกษตรประณีต ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า มุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง และผลวิจัยของ สมนึก ปัญญาสิงห์ (2554) ที่พบว่า การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง เป็นจุดเปลี่ยนในการตัดสินใจของเกษตรกรได้ดี

ผลการประเมิน พบว่า แบบทดสอบมีค่าคะแนนหลังการทดสอบสูงกว่าก่อนการทดสอบ 4.03 คะแนน ซึ่งในประเด็นความรู้เกี่ยวกับเครือข่ายมีส่วนต่างหลังการทดสอบสูงกว่าก่อนการทดสอบมากที่สุด คือ 5.15 คะแนน นั่นเป็นเพราะเกษตรกรเป้าหมายส่วนใหญ่ ร้อยละ 79.41 ยังไม่เคยเข้าร่วมอบรมกับเครือข่าย รองลงมาคือ ความรู้เกี่ยวกับการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพที่มีส่วนต่างหลังการทดสอบสูงกว่าก่อนการทดสอบ 4.87 คะแนน นั่นเป็นเพราะว่า หลักสูตรเรียนรู้ เน้นเกษตรประณีตที่เป็นการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม โดยการวางแผนปลูกพืชในพื้นที่อันจำกัดทั้งเรียนรู้และลงมือทำ ซึ่งเกษตรกรเป้าหมายได้สัมผัส รับรู้ และมีประสบการณ์ตรง ทำให้มีความเข้าใจในประเด็นของความหลากหลายทางชีวภาพมากขึ้น

เมื่อพิจารณาผลการประเมินระดับความพึงพอใจ ด้านการจัดหลักสูตรอยู่ในระดับมากทุกด้าน คิดเป็นร้อยละ 83.60 ซึ่งประเด็นที่มีคะแนนมากที่สุด คือ ความพร้อมของคณะทำงาน ร้อยละ 88.00 เป็นเพราะว่า กลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จเป็นรูปธรรม สิ่งสมประสงค์การทำการเกษตรประณีตมายาวนาน อีกทั้ง เป็นวิทยากรกระบวนการในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน สำหรับด้านวิทยากรกระบวนการ/คณะทำงานอยู่ในระดับมากทุกด้าน คิดเป็นร้อยละ 81.40 ซึ่งประเด็นที่มีคะแนนมากที่สุด คือ การใช้ภาษา/การสื่อสาร/เทคนิคการนำเสนอ ร้อยละ 84.50 เป็นเพราะว่า ในการจัดหลักสูตรเรียนรู้ กลุ่มเป้าหมายล้วนใช้ภาษาถิ่น (ภาษาอีสาน) ในการสื่อสารเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยไว้วางใจกัน ซึ่งทุกคนล้วนมีความเข้าใจและสามารถสื่อสารได้ รวมถึง การนำเสนอที่ใช้สื่อจริง ประสบการณ์จริง และลงพื้นที่จริง ในการจัดกระบวนการและด้านผู้เข้าร่วมอยู่ในระดับมากทุกด้าน คิดเป็นร้อยละ 84.40 ซึ่งประเด็นที่มีค่าคะแนนมากที่สุด คือ ประโยชน์/ความคุ้มค่า/ความรู้ที่ได้รับ ร้อยละ 89.00 เพราะ เกษตรประณีตเป็นแนวปฏิบัติที่ใช้ได้ผลจริง เกิดประโยชน์จริง และนำมาซึ่งความสุขที่แท้จริง ทั้งนี้ ผลการประเมินความพึงพอใจโดยรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน คิดเป็นร้อยละ 83.20 โดยมีความพึงพอใจด้านผู้เข้าร่วมมากที่สุด รองลงมาด้านการจัดหลักสูตร และด้านวิทยากรกระบวนการ/คณะทำงาน คิดเป็นค่าร้อยละ 84.40, 83.60 และ 81.40 ตามลำดับ

สรุปผลการวิจัย

รูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วย การปรับเปลี่ยนแนวคิด เน้นเกษตรประณีต (ทำตามกำลัง เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทั้งใต้ดิน-บนดิน-

บนอากาศ ปลูกทุกอย่างที่กิน-กินทุกอย่างที่ปลูก-เหลือกินแจก-เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายสร้างรายรับ สร้างปัจจัย 4 เมื่อสำเร็จพื้นที่หนึ่งจึงขยายสู่พื้นที่ใหม่) สร้างหลักสูตรเรียนรู้ สร้างประสบการณ์ตรง มุ่งสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเอง สามารถนำไปสู่วิธีแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพได้ และสามารถนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมและพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

เครือข่ายควรนำผลการวิจัยไปพัฒนาหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เพื่อสร้างทางเลือกที่หลากหลาย รวมถึง หน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย ควรเข้ามามีส่วนร่วมเติมเต็มองค์ความรู้เกษตรประณีต เพราะสามารถนำพาเกษตรกรสู่การพึ่งตนเอง และพึ่งพากันเองได้ โดยให้การสนับสนุนในประเด็นที่เครือข่ายไม่มีความถนัด เช่น การจัดการเอกสาร การจัดการทรัพย์สินทางปัญญา การนำเสนอเผยแพร่องค์ความรู้ การพัฒนาเครือข่าย เทคนิคการถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนเพื่อสังคม, สำนักงาน. (2545). **พลังรากหญ้า พลังแผ่นดิน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.
- คำคุณ. (2552). มหาวิทยาลัยขอนแก่นกับการสร้างขอนแก่นอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันและพัฒนาต่อ ยอดเป็นจังหวัดที่น่าอยู่ที่สุดในโลก. **วารสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของผู้ผลิตและผู้บริโภค**, ปีที่ 18 (ฉบับที่ 2), 14-15.

ณัฐภูมิ สุดแก้ว, ชูขวัญ ทรัพย์มณี และคมสัน หุตะแพทย์. (2552). **เศรษฐกิจพอเพียง: เกษตรประณีต 1 ไร่พึ่งตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : แอคมี่พรีนติ้ง.

ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และคณะ. (2554). **รูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และธีระศักดิ์ ละม่อม. (2554). **การพัฒนา รูปแบบการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ธวัชชัย เฟ็งพินิจ และแสงอรุณ สุนทรีย์. (2552). **รูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรม**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์. (2550). **เกษตรประณีต 1 ไร่** กับการสร้างสุขภาวะดีของคนอีสาน. **จดหมายข่าวก้าวหน้าประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์**, ปีที่ 14 (ฉบับที่ 1), 18-24.

ผาย สร้อยสระกลาง และคณะ. (2548). **วิจัยและพัฒนาเกษตรกรรมอย่างประณีต 1 ไร่**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.

พัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี, มูลนิธิ. (2550). **เศรษฐกิจพอเพียงกับการแก้วิกฤติชุมชนวิกฤติชาติและวิกฤติโลก. จดหมายข่าวก้าวหน้าปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน**, ปีที่ 9 (ฉบับที่ 1), 19-21.

ศุภจิต มโนพิโมกษ์ และคณะ. (2543). **ความเป็นไปได้ของเกษตรกรรมทางเลือกในประเทศไทย : การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมนึก ปัญญาสิงห์. (2554). **เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. ในเอกสารการนำเสนอผลงานวิจัยแห่งชาติ 2554 (Thailand Research Expo 2011) ด้านปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 26-30 สิงหาคม 2554. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

อานัฐ ตันโช. (2551). **เกษตรธรรมชาติประยุกต์: หลักการ แนวคิด เทคนิคปฏิบัติในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ปทุมธานี : สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.